

lakàzym tària'i Zon kwarahy hakuahy mehe. Nuzawy kwaw iàkàg ukaz ma'e. A'e rupi imàno wer zepe kury. — Hemàno àwàm ikatu wera'u ihewe herekuwe wi àwàm wi, i'i uzeupe.

9 Na'e upuranu Tupàn hehe. — Zon, aipo ikatu nekwhahy haw 'àg ka'akyr rehe, i'i izupe. Uwazar Zon ize'eg izupe a'e. — Ikatu hekwhahy haw. Te hemàno wer zepe hekwhahy haw wi, i'i izupe.

10 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg izupe kury. — Wi ka'akyr hezuz amo 'ar mehe. Te pyhaw. Iku'egwer pe ukàzym. Nerezapo kwaw ma'e imuezuz kar pà. Nezewe rehe we erepuhareko katu a'e ka'akyr. **11** A'e rupi ikatu wera'u tawhu Nin rehe hezepyk 'ymaw. Heta 120.000 kwarer kuzàtàigwer wanehe we xe wà. Heta tetea'u ma'ea'yr wà no. Nuzapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e wà. *Upaw.*

MIKEZ

1 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko uze'eg Mikez Morezet tawhu pe har pe a'e. Mikez wexak ma'e Xamari tawhu pe uzeapo ma'e ràm upuahu zàwenugar pe a'e. Wexak ma'e Zeruzarez tawhu pe uzeapo ma'e ràm no. Zotàw, Akaz, Ezeki wiko teko Zuta wanuwihawete romo a'e 'ar mehe a'e wà, a'e ma'e Mikez pe izexak kar mehe a'e wà.

Tupàn uzepyk Xamari tawhu pe har wanehe

- 2** Pezeapyaka katu ko ze'eg rehe nehe, teko paw wà.
Pezekaiw katu hehe nehe,
ywy nànanar wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Zanezar wexak penemiapo kwer
ikatu 'ym ma'e. Umume'u putar
penemiapo kwer paw nehe.
Uze'eg putar wàpuzuhu ywak rehe
har wi nehe.
- 3** Wezyw putar weko haw wi nehe.
Wata putar ywytyr wanehe nehe.
- 4** Ywytyr uzekazeka ipy iwype wà.
Nuzawy kwaw iraity tata pupe
typyràn ma'e wà.
Ywyàpyznaw uzewàpytymawok
putar wà nehe.
Nuzawy kwaw 'y tetea'u ywy
wamyteromo uwryk ma'e.

5 A'e ma'e paw uzeapo putar nehe, ta'e teko Izaew uzapo ikatu 'ym ma'e wà xe. Ta'e nuputar kwaw Tupàn uzar romo wà xe. Mo umuzewyr kar Izaew Tupàn wi wà. Xamari pe har umuzewyr kar wà. Mo uzapo kar tupàn a'ua'u wamuwete haw Zuta ywy rehe wà. Zeruzarez tawhu pe har uzapo kar wà. **6** A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe. — Azapo putar Xamari tawhu ma'e heityk pyrer ywytyr romo iapo pyrer romo kaiwer rehe har romo ihe nehe. Azapo putar tupawer uwà tyw romo nehe. Aruwaruwak putar itahu tawhu parer ywytyr wi nehe. Aexak kar putar ita tàpuz Xamari pe har wype har ywy rehe ihe wà nehe. **7** Azukazuka kar putar tupàn a'ua'u wanagapaw upaw rupi ihe wà nehe. Kuzà wyzài tupàn a'ua'u wanàpuzuhu pe iaiw ma'e iapo har a'e wà, omono'ono'og temetarer tetea'u tupàn a'ua'u wanenataromo awa wapuhe uker haw hekuzar a'e wà. Amunyk kar putar tata wanemetarer rehe upaw rupi ihe nehe. Tupàn a'ua'u ikaika pyrer uzeapo putar ywytyr ma'e heityk pyrer romo a'e wà nehe. Kuzà wyzài wazar ume'eg kar ma'e tetea'u wanemetarer rehe wà. Omono putar a'e ma'e kuzàwyzài amo tupàn a'ua'u wanàpuzuhu pe har wanupe wà nehe.

**Wàmàtry'ymar uhem wà Zeruzarez
tawhu huwakea'u wà kury**

8 A'e rupi azai'o hereiheim pà ma'erahy rehe ihe. Ata aha teko hexapat 'ym ihe, hema'e 'ym ihe, hezemumikahy haw hexak kar pà ihe. Azai'o awara ài. Amuhem hereiheimaw wiranu ài ihe no. **9** Ta'e teko Xamari pe har waperew a'e wà xe, nupuner kwaw uke'e haw rehe a'e wà xe. Iaiw paw uhem Zuta pe. Uhem etea'i Zeruzarez heremaihu waneko haw huwake.

10 Pemume'u zo zanereityk awer Kat tawhu pe nehe. Pezypyrog zo peza'i'o pà nehe. Teko Metereapara pe har wà, pewapewak ywy rehe pezemumikahy haw hexak kar pà nehe. **11** Xapir tawhu pe har wà, peata peho peiko pema'e 'ym pà nehe. Pamaranugar pemunehew pàwàm me peho mehe nehe. Zàànà pe har wà, pehem zo tawhu wi nehe. Teko Mete-Ezew tawhu pe har wazai'o haw henu mehe pekwaw putar iaiw ma'e wanupe ihemaw nehe. Nupuner kwaw peptywà haw rehe a'e 'ar mehe wà nehe.

12 Marot tawhu pe har wàro upyro àràm waiko ukyze pà wà. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar a'e iaiw paw Zeruzarez huwakea'i a'e xe. **13** Araki pe har wà, pezàpìxipìxi kawaru ywyramawa wanehe wà nehe. Peiko Izaew wazàwe pe. Pezapo kar ikatu 'ym ma'e Zeruzarez pe har wanupe. **14** A'e rupi, teko Zuta ywy rehe har wà, — Zazur rihi, nuruexak wi kwaw ure nehe, peze Morezete Kat tawhu pe nehe. Izaew wanuwihawete uzeptywà kar putar Akaziw tawhu pe har wanupe wà nehe. Nupytywà kwaw wà nehe. Uzapo putar ikatu 'ym ma'e wanupe nehe.

15 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Amono putar Marexa tawhu wàmàtry'ymar wapo pe ihe nehe. Izaew wanuwihaw uzeàmim putar oho itakwaruhu Ànurà tawhu huwake har pupè wà nehe. **16** Teko Zuta ywy rehe har wà. Pemonohok pe'aw nehe. Pezupin peàkàg pezemumikahy haw hexak kar pà. Ta'e zauxiapekwer weraha putar pena'yr

penemiamutar katu wemipyhyk kwèr romo wà nehe, muitea'u waiwy wi wà nehe xe.

**Tupàn uzeptyk hemetarer 'ym
ma'e wanupe ma'erahy upuraraw
kar arer wanehe**

2 ¹Amo tuwihaw umume'u amo teko wama'e rehe umunar àwàm uzeupe upaw wi upu'àm 'ym mehe we wà. Umume'u amo teko wanupe ma'erahy ipuraraw kar àwàm uzeupe wà no. Na'e upu'àm uker haw wi wà. Tàrityka'i uzapo wemimutar oho wà, ta'e ikàg a'e wà xe, ta'e hemetarer katu ma'e romo wanekon a'e wà xe. A'e tuwihaw uzemumikahy putar wà nehe. **2** Aze uputar amo ywy pehegwer, aze ru'u amo tàpuz, upyro oho uzeupe wà. Hurywahyaly amo rehe wà. Nuzeruze'eg kwaw wànàm wanehe wà. Nuzeruze'eg kwaw ma'e rehe wà no. **3** A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe wanupe kury. — Amu'ar kar putar iaiw paw penehe ihe nehe. Napehem kwaw izuwi nehe. Pepuraraw putar ma'erahy a'e 'ar rehe nehe. A'e re napeata kwaw peneko wera'u haw rupi nehe. **4** A'e 'ar ihem mehe nehe, amogwer teko umuzàg putar zegar haw amo ze'egaw penehe har wà nehe. Umuzàg putar ko zegar haw purumuzemumikahy kar haw wà nehe.

— Azeharomoete zanemuaiw
Tupàn a'e.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro
kar zaneivy zanewi amo wanupe.

Upyro kar zanema'e zanewi no.

Omono zaneivy zanereityk
arer wanupe.

Omono zanema'e zanepyhyk
arer wanupe no, i'i wanupe wà.

5 Amo 'ar mehe Tupàn umuza'aza'ak wi putar ko ywy wemimume'u kwèr nehe, ipehegwer wamono pà wemiaiuhu wanupe nehe. A'e 'ar mehe napepyhyk kwaw ni pitài ipehegwer nehe.

6 Teko uze'eg ihewe wà kury. — Epytu'u Tupàn ze'eg imume'u re nehe. Emume'u zo agwer ma'e urewe nehe. Tupàn numu'ar kar

kwaw agwer iaiw paw urerehe nehe. **7** Aipo Tupàn omono uze'egaiw Izaew wanehe. Aipo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy. Aipo nezewe haw uzapo wikwahy mehe, i'i ihewe wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Azeharomoete ikatuahe heze'eg ikatu ma'e iapo har wanupe.

8 Napeiko kwaw ikatu ma'e iapo har romo. Peiko heremiaiuhu waàmàtryy'ymar zàwenugar romo. Pezàmàtryy'ym peho wà. Awakwer uzewyr zeàmàtryy'ymawhu wi wà. — Kwa, ikatuahe putar zanereko àwàm nehe kury, i'i uzeupeupe wà. A'e 'ar mehe we pemunar wakamir rehe. **9** Pemono kar heremiaiuhu wanemireko waneko haw ikatu ma'e wi wà. Nezewe mehe wamemyr nupyhyk pixik kwaw ikatu ma'e heremimume'u kwer wà nehe. **10** Pehem xe wi nehe. Peho muitea'u pe nehe. Napepytu'u katu kwaw xe nehe. Heta tetea'u teko imunar ma'e xe wà. Heta tetea'u teko iaiw ma'e iapo har xe wà no. A'e rupi aityk putar tuwe tawhu ihe nehe. Amumaw putar tuwe nehe.

11 Aze amo Tupàn ze'eg imume'u har hemu'em a'e, ikatu teko wanupe a'e. Aze numume'u kwaw Tupàn ze'eg azeharomoete har, ikatu wanupe. Aze umume'u win tetea'u wanupe, ikatu wanupe. Aze umume'u kàwiràn xeruwez her ma'e wanupe, ikatu wanupe.

Tupàn umume'u wemiaiuhu wapyro àwàm wanupe

12 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e teko Izaew wanupe kury. — Pe umàno 'ym ma'e ràmm pe, apomono'og putar ihe nehe. Apureruzewyr putar ywy heremimume'u kwer pe nehe. Àràpuhàrànn mono'oggar weraha weimaw ka'api'i ikatu ma'e rehe wà. Pyhaw weraha waker haw pe pari pupe wà no. Nezewegatete apuerur putar ko ywy rehe nehe no. Tawhu ko ywy rehe har pe heta putar teko tetea'u wà nehe. Tynehem putar a'e taw a'e nehe.

13 Tupàn uzapokatu putar wanape ràmm wemiaiuhu wanupe nehe. Uhem putar tawhu pàrirogaw tàtà hukenaw rupi wemimutar rupi

wà nehe. Tuwihawete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e oho putar wanenataromo nehe. Teko paw oho putar haikweromo wà nehe.

Mikez uze'egahy pureuze'eg ma'e wanehe, Tupàn ze'eg imume'u har wanehe no

3 ¹Izaew wanuwihaw wà. Izaew wanneruze'egar wà. Peinu katu ko ze'eg nehe. Tuwe pereko katu teko pe wà nehe, ikatu ma'e iapo pà wanupe nehe, wanupe penemu'em 'ym pà nehe, wama'e rehe pemunar 'ym pà nehe no. **2** Napeiko kwaw nezewe. Napekatuwawahy kwaw ikatu ma'e iapo haw rehe. Pezamutar katu iaiw ma'e iapo haw. Pepirok heremiaiuhu wà. Pezo'ok wano'o kwer wakàgwer wi no. **3** Pe'u heremiaiuhu wano'o kwer. Pezo'ok wapirer wanuwu. Pezuzakuka wakàgwer. Pekixikixi wano'o kwer ipei'ài'àng pà ma'ero'o kwer imimoz pyràm ài. **4** Amo 'ar uhem putar nehe. A'e 'ar mehe penoz putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nehe. Nuzekaiw kwaw penehe nehe. Pezapo ikatu 'ym ma'e peho peiko. A'e rupi napenenu kwaw peze'eg mehe a'e nehe.

5 Tupàn ze'eg imume'u har hemu'em teko wanupe wà. Aze pemono ma'e wanupe, — Ikatuahe putar peneko àwàm nehe, i'i peme wà. Aze napemono kwaw ma'e wanupe, — Zeàmàtryy'ymawhu ur putar peme nehe, i'i peme wà. Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iko a'e uze'eg imume'u mua'u har wanupe.

6 — Napexak kwaw ma'e uzeapo ma'e ràmm nehe. Xo ipytunaw pexak putar nehe. Napexak kwaw ma'e pepuahu zàwenugar nehe. Ipytun putar peme nehe. Tatainy 'ar romo har ukàzým putar pewi nehe. Ipytunaw pyhaw har u'ar putar penehe nehe. **7** Ma'e uzeapo ma'e ràmm ikwaw par wà nehe, ma'e uzeapo ma'e ràmm imume'u har wà nehe, imaranugar putar wà nehe. Tupàn nuwazar kwaw waze'eg wanupe wapuranu mehe nehe. A'e rupi teko upytu'u putar wanehe uzeruzar ire wà nehe.

8 Naiko kwaw amogwer Tupàn ze'eg imume'u har wazàwe ihe. Tupàn Tuweharupi

Wiko Ma'e Hekwe umur ukàgaw ihewe a'e. Uzamutar katu kar ikatu ma'e iapo har ihewe. Umuhem kar ma'e wi hekyze haw ihewi. A'e rupi amume'u teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e aha teko wanupe ihe. Teko Izaew iaiw paw amume'u aha teko ihe no. **9** Peinu katu nehe Izaew wanuwihaw wà. Izaew wanneruze'egar wà. Napeakatuwawahy kwaw ikatu ma'e rehe. Penemu'em teko wama'e ipyhyk e pà wanuwi. **10** Pezapo Zeruzarez tawhu Tupàn pe imonokatu pyrer ikatu 'ym ma'e iapo haw romo. Teko wazuka haw romo pezapo tawhu peiko. **11** Tuwihaw Zeruzarez pe har upyhyk temetarer wemu'emaw rupi wà. Xaxeto upyhyk temetarer Tupàn ze'eg rehe purumu'e haw hekuzaromo wà. Ma'e uzeapo ma'e ràm imume'u har wenz temetarer teko wanupe wà, uma'ereko haw hekuzaromo wà. Nezewe rehe we i'i nezewe purupe wà. — Kwa, Tupàn zanepytywà a'e, i'i mua'u purupe wà. — Ni amo ikatu 'ym ma'e nuzeapo kwaw zanewe nehe, ta'e Tupàn zanemyrypar romo hekon a'e xe, i'i purupe wà.

12 Penemiapo kwer iro Tupàn pe. A'e rupi Zeruzarez uzeapo putar ita tetea'u wytyr romo iapo pyràm romo nehe. Teko weruwaruwak putar ywy Xiàw wytyr rehe har wà nehe, wyzài ma'etym àwàm ài wà nehe. Tupàn Hàpuzuhu renaw uzeapo putar ka'a romo nehe no.

Tupàn Izaew wazar pureruze'egatu haw puràmàtry'ym 'ymaw no

4 ¹ Amo 'ar mehe nehe, wytyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuzuhu henaw a'e nehe, iaiha katu wera'u putar amogwer wytyr wanuwi a'e nehe. Upyta putar amogwer wytyr wamyter pe iaiha wera'u ma'e romo nehe. Teko ywy nànànar uzàn putar oho a'e pe wà nehe.

2 A'e teko uze'eg putar nezewe wà nehe. — Zazeupir wytyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henaw pe nehe.

Zaha Tupàn Izaew wazar hàpuzuhu pe nehe.

Zanemu'e putar zaneremiapo ràm ikatu ma'e rehe nehe.

Zata putar zaha hape rupi nehe.

Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipurumu'e haw ur Zeruzarez wi a'e xe.

Wytyr Xiàw rehe wiko mehe uze'eg wemaiihu wanupe.

3 Wiko putar teko tetea'u

wanneruze'egar romo nehe.

Aze amo ywy rehe har uzàmàtry'ym amo ae ywy rehe har muitea'u har wà nehe, Tupàn umume'u putar ikatu 'ym ma'e iapo arer wà nehe, wamupytu'u kar pà wàmàtry'ym ire wà nehe.

Teko uzapo putar utakihepuku a'e wà nehe, ywy heruwaruwakaw romo a'e wà nehe.

Uzapo putar upurukutukawhu uzyapar romo wà nehe no.

Teko ywy nànànar nuzeàmàtry'ym wi pixik kwaw wà nehe.

Nuzemuàgà'ym wi pixik kwaw zeàmàtry'ymawhu pe oho haw rehe wà nehe.

4 Ikatahy putar waneko àwàm paw teko wanupe nehe.

Pitàitàigatu upytu'u ma'e'w pi her ma'e iwype nehe, uwà 'yw iwype nehe.

Ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e umume'u iko a'e.

5 Teko amo ae ywy rehe har umuwete katu uzar tupàn a'ua'u wà.

Weruzar uzar ze'eg wà.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko Zanezar romo a'e.

Ximuwete katu zane.

Xiruzar ize'eg tuweharupi nehe.

Tupàn upyro putar wemaiihu a'e wà nehe

6 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Amo 'ar mehe amono'og putar ma'erahy ipurawar arer ihe wà nehe. Ta'e azepek wanehe waiwy wi wamono kar pà a'e 'ym mehe ihe xe. **7** Aruzewyr putar wikuwe

ma'e ywy multe har wi ihe wà nehe. Amono'og putar teko nehe, ikàg ma'e romo wamuigo kar pà ihe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko putar wanuwihawete romo Xiàw wuytyr rehe ihe nehe. A'e 'ar henataromo wiko putar heremiaihu romo tuweharupi wà nehe. **8** Aiko Zeruzarez pe heremiaihu wanehe hezekaiw pà àràpuhàràn wanehe uzekaiw ma'e ài ihe. A'e tawhu uzeapo wi putar tawhu ko ywy rehe har ikàg wera'u ma'e romo nehe. Uhua'u wera'u putar amogwer tawhu Izaew ywy rehe har wanuwihawete nehe.

9 Zeruzarez. Erezai'o iko kuzà imemyrahy ma'e ài. Māràzàwe tuwe erezai'o iko. Aipo neruwihawete heta 'ymaw rehe erezai'o iko. Aipo neruwihawete hehe we har wamàno awer rehe erezai'o iko. **10** Zeruzarez. Ewaewak nerahy haw rehe. Nereiheihem kuzà imemyr zexak kar ma'e ài nehe. Ta'e nepupe wiko ma'e uhem putar newi wà nehe xe. Wiko putar kaiwer pe wà nehe. A'e re oho putar Mawiron pe wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro putar wà nehe. Wenuhem wi putar wàmàtry'ymar wanuwihawete wà nehe.

11 Teko ywy tetea'u wanehe har uzemono'og wà Zeruzarez iàmàtry'ym pà wà. Nezewe 'i'i a'e teko wà. — Ximumaw Zeruzarez tawhu zane nehe. Ximuiw nehe, 'i'i uzeupeupe wà. **12** A'e teko nukwaw kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ima'enukwaw paw wà. Nukwaw kwaw hemiapo ràm wà. A'e ae omono'og a'e teko a'e wà, ta'e izepyk wer wanehe a'e xe. A'e teko nukwaw kwaw Tupàn hemiapo kwer wà, nukwaw kwaw hemiapo ràm wà. Teko omono'og arozzàn haryw ixoixok pà wà, arozzànete iapirer wi imunyryk pà wà. Nezewegatete Tupàn omono'og teko wamumaw pà wà no.

13 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Teko Zeruzarez pe har wà. Pepu'am peàmàtry'ymar wazuka pà nehe. Apumukàg putar ihe nehe. Peiko putar tapi'ak awa 'iak itaper iapo pyrer hereko har ài nehe, ipyàpe itamorog iapo pyrer hereko har ài nehe. Pemumaw putar teko ywy tetea'u wanehe har

wà nehe. Aiko ywy nànnàr wazar romo ihe. Pemur putar wama'e wakàgaw rupi wanemimono'og kwer ihewe nehe.

5 **1** Teko Zeruzarez pe har wà. Pezemuàgà'ym peàmàtry'ymar wanuwihawete pezeyro pà nehe. Ta'e zauxiapekwer peàmàtry'ymar umàmàn waiko taw iwyr wà xe. Ipuruzuka wer Izaew wanuwihawete rehe wà.

Tupàn umume'u Tuwihawete tur àwàm a'e

2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Merez-Eparat, taw Zuta ywy rehe har pixika'i wera'i ma'e romo ereiko ne. Nemyter pe Izaew wanuwihawete ràm uzexak kar putar nehe. Kwehe mehe iànàn waipy uzypyrog a'e taw pupe wiko pà wà.

3 Tupàn omono putar Izaew wàmàtry'ymar wapo pe wà nehe. Wàmàtry'ymar wiko putar wazar romo wà nehe. Umumaw putar kwarahy tetea'u nezewe wà. Na'e amo kuzà ipuru'a putar nehe. Imemyr izexak kar mehe Izaew amo ae ywy rehe ipyhyk pyrer uzewyr putar wànàm wanehe we uzemono'ono'og pà wà nehe, ywy Tupàn hemimume'u kwer rehe wà nehe.

4 Tuwihawete ur putar wemiaihu wanehe uzekaiw ma'e romo wiko pà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur putar ukàgaw izupe nehe, a'e teko waneruze'eg mehe nehe. Upureruze'eg putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her rehe nehe, uzar ikàg ma'e her rehe ipuràg eteahy ma'e her rehe nehe. Hemiaihu wiko putar ikatu haw rupi wà nehe. Ni amo zauxiapekwer amo ae ywy rehe har nuzàmàtry'ym kwaw wà nehe. Ta'e wanuwihawete ikàgaw uhàuhàz putar ywy multe wera'u ma'e nànnà a'e nehe xe.

5 Werur putar zeàmàtry'ym 'ymaw purupe nehe. Zauxiapekwer Axir pe har uzàmàtry'ym putar zaneiwre rehe har a'e wà nehe, tawhu ikàg ma'e wapyhyk pà a'e wà nehe. Ximono kar putar zaneruwihaw ikàg wera'u ma'e a'e zauxiapekwer wakutyre zane wà nehe. **6** Zaneruwihaw wixre putar Axir ywy rehe wà nehe, a'e ywy ipyro pà wà nehe, a'e zauxiapekwer wamumaw pà wà nehe.

(Niroz amo ae Axir her romo a'e.) Nezewe mehe Axir zaneiwiy iàmàtry'yim mehe zaneruwihawete zanepyro putar wanuwi a'e nehe.

7 — Zuwiri zàwenugar wà, i'i putar teko amo ae ywy rehe har wà nehe, Izaew umàno 'ym ma'e kwer wanupe wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar zuwiri ywy rehe a'e. Nuzawy kwaw àmàn ma'e itym pyrer rehe u'ar ma'e kwer wà nehe no. Tupàn wiko a'e Izaew wikuwe ma'e wapytywà àrà mero mehe. — Urepytywà pe nehe, ni'i kwaw amo teko wanupe wà nehe. Xo Tupàn pe zo i'i putar wà nehe. 8 Izaew wikuwe ma'e wiko putar amogwer teko wainuinuromo wà nehe. Nuzawy kwaw zàwàruhu iriàw miar wainuinuromo har wà nehe. Nuzawy kwaw zàwàruhu ipyahu ma'e àràpuhàràn uzemon'og ma'e waàmàtry'yimar nehe. Upyhyk wà. Upei'ài'ag wà no. Ni amo nupuner kwaw a'e àràpuhàràn wapyro haw rehe zàwàruhu wi wà. 9 Nezewe mehe teko Izaew weityk putar wàmàtry'yimar upaw rupi wà nehe. Uzuka putar upaw rupi wà nehe no.

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe teko Izaew wanupe kury. — A'e 'ar mehe azuka putar waneimaw kawaru ihe wà nehe. Azukazuka putar wama'e wyramawa ihe wà nehe no. 11 Waneko haw tawhu azapo putar ma'e heityk pyrer wytyr romo uzeapo ma'e kwer romo nehe. Aeityk putar wanàpuzuhu tàt ma'e ihe wà nehe no. 12 Amumaw putar wapaze haw ihe nehe, purumupyтуhegatu kar haw iapo re wamupyту'u kar pà nehe. Azo'ok putar uzeapo ma'e ràm imume'u har paw wamyter wi wà nehe no. 13 Azukazuka putar wazar tupàn a'ua'u ihe wà nehe. Azukazuka putar ita aiha katu ma'e tupàn a'ua'u Ma'aw her ma'e wanagapaw ihe wà nehe no. Napemuwete wi pixik kwaw ma'e pepo pupe penemiapo kwer pe wà nehe kury.

14 Aeityk putar ywya aiha katu ma'e tupàn a'ua'u pezar wanagapaw ihe wà nehe no. Amumaw putar tawhu paw nehe no. 15 Aikwahy putar nehe. Aikwahy putar azeharomoete nehe. A'e rupi azepek putar

teko amo ywy rehe har heze'eg ihaw par wanehe upaw rupi katete ihe nehe.

***Tupàn umume'u wemiihu wanemiapo
kwer ikatu 'ym ma'e wanehe uzepek
àwàm no***

6 1 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u putar wemiihu wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e nehe kury. Peinu katu ize'eg nehe kury.

Epu'am, Tupàn, wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imume'u pà nehe. Wytyruhu wà nehe, wytyr wà nehe no, tuwe wenu ize'eg mehe wà nehe kury.

2 O wytyruhu wà. O ywy iwype har ikàg ma'e wà.

Peinu katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imume'u mehe nehe kury. Ta'e heta amo ma'e wemiihu wanehe we iapo katu pyràm a'e rihi xe.

Umume'u putar teko Izaew wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e a'e nehe kury.

3 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Heremiihu wà, ma'e azapo kar peme herape iawy kar pà peme. Aipo azapo kar ma'e tetea'u wera'u peme. Pewazar heze'eg ihewe kury. 4 Kwehe mehe apupyro Ezit ywy wi ihe. Peiko amo wanupe uma'erekoahy e ma'e romo a'e 'ar mehe. Apupyro ihe. Amono kar Moizez peme. Amono kar Àràw peme no. Amono kar Mirià peme no. Peneruze'eg arer romo wanekon wà. Wexak kar peata àwàm wyxiguhu rehe har peme wà. 5 Heremiihu wà. Pema'enukwaw Marak hemiapo putar awer rehe. Moaw wanuwihawete romo hekon a'e. Ipurapo kar wer ikatu 'ym ma'e rehe peme. Pema'enukwaw Màràw Meor ta'yr peze'eg iwazar awer rehe no. Uzeapo ma'e tetea'u a'e 'ar rehe. Pehem wywàpyznaw Akaz her ma'e wi peker haw wi. Peata tetea'u peho peiko. Na'e iaikyaw rehe pehem tawhu Ziwwaw pe. Pema'enukwaw a'e 'ar rehe uzeapo ma'e kwer paw wanehe. Ihe Tupàn

Tuweharupi Wiko Ma'e apupytywà ihe. A'e rupi peityk peàmàtry'yymar paw wà. Peneharaz zo a'e ma'e paw wanuwi nehe.

Ma'e te Tupàn uzapo kar zanewe

6 Ma'e araha putar hezeupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete katu mehe ihe nehe. Ma'e amono putar Tupàn Ywate Wera'u Ma'e pe nehe. Aipo amono putar tapi'aka'yr pitài kwarahy hereko har izupe wà nehe. Aipo amunyk putar tata wanapy paw pà nehe. 7 Aipo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hurywete putar nehe, aze azuka àràpuhàràn hawitu ma'e tete'a'u henataromo wà nehe. Aipo hurywete putar uri kawer 'y rykawhu pupe har zàwenugar rehe nehe, aze amono izupe nehe. Aipo azuka putar hera'yripy heremiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe, iaiw ma'e hekuzaromo nehe, henataromo nehe.

8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar ukatu haw zanewe a'e. Uzapo kar ma'e iko zanewe. Umume'u wemiapo putar haw zanewe. Ikatu ma'e iapo haw uputar iko a'e. Aze zazeamutamutar katu tuwe nehe, hurywete putar nehe. Aze nazaiko wera'u kwaw amo wanuwi nehe, aze xiruzar ize'eg nehe, hurywete putar nehe.

9 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg iko Zeruzarez tawhu pe har wanupe. Ma'e kwaw katu har uzeapyaka katu ize'eg rehe wà, imuwete katu pà wà. Nezewe uze'eg iko. — Zuta izuapyapyr wà. Zeruzarez tawhu pe har wà. Peinu katu ko heze'eg nehe. 10 Heta tete'a'u temetarer teko ikatu 'ym ma'e wanàpuz me. Imunar a'e temetarer rehe imono'og mehe wà. Uma'ereko puhuz haw hagaw paw hemu'em ma'e rehe we wà. Iro wanemiapo kwer ihewe. 11 Aze amo wexak kar ma'e puhuz haw hagaw paw hemu'em ma'e pupe, aipo apuner iaiw paw wi hereharaz haw rehe nehe. 12 Zeruzarez tawhu pe hemetarer katu ma'e imunar teko wama'e rehe wà. A'e pe wiko ma'e paw a'e wà, wiko hemu'em ma'e romo a'e wà, imunar ma'e romo a'e wà no. 13 A'e rupi azypyrog penehe hezeyyk pà kury. Apumumaw putar penemiapo kwer ikatu 'ym

ma'e rehe ihe nehe. 14 Penemi'u rà m nuhyk kwaw peme nehe. Pema'uhez putar tuweharupi nehe. Peporomono'og wer putar penemetarer tete'a'u rehe nehe. Napepuner kwaw wyzài penemetarer imono'ogaw rehe nehe. Aze pemonokatu amo ma'e pe nehe, amuaiw kar putar a'e ma'e zauxiapekwer wanupe peàmàtry'ym kar mehe ihe nehe. 15 Pezuty m putar ma'e àyz nehe. Nape'u kwaw ma'e nehe. Pezuhazuhaw putar uri nehe. Nape'u kwaw ikawer nehe. Pepyropyrog putar uwà rehe nehe. Nape'u kwaw tykwer nehe. 16 A'e ma'e paw uzeapo putar nehe, ta'e pezapo iaiw ma'e tuwihawete Oniri ài pe xe, ta'yr tuwihawete Akaw ài pe no xe. Pezapo ma'e peho peiko waze'eg awer rupi katete. A'e rupi amumaw putar Zeruzarez tawhu nehe. Teko amo ae ywy rehe har paw upuka putar a'e tawhu pe har wanehe wà nehe. Teko paw uze'eg zemueatehy putar penehe wà nehe.

Izaew wanemiapo kwer ikatu pixik 'ym ma'e

7 1 Azemumikahy tekoko ihe. Aiko awa ima'uhez katu ma'e ài. A'e awa wekar ma'e'a kwer pi her ma'e oho pi ityw pe, pi po'o awer ipaw ire a'e. Wekar uwà ityw pe ipo'o awer ipaw ire no. Nuexak kwaw, ta'e amo opo'o uwà iazu ma'e paw a'e 'ym mehe a'e wà xe. Opo'o pi paw wà no. 2 Naheta kwaw ni pitài teko imunar 'ym ma'e hemu'em 'ym ma'e ko ywy rehe wà. Naheta kwaw ni pitài Tupàn heruzar har wà. A'e paw uzeagaw amogwer wazuka pà wà. Pitàitàigatu uzeagaw wapihar zemunehew paw pupe imunehew kar pà wà. 3 Teko paw uzemuàg'a'ym ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe wà. Tuwihaw umur kar temetarer wemu'emaw rehe wà. Pureruze'eg ma'e upyhyk temetarer wemu'emaw hekuzaromo wà, teko wanehe imunar pà wà. Ikàg ma'e hemetarer katu ma'e umume'u iaiw ma'e wemiapo rà m uzemurywete kar àwàm waiko wà. Teko paw ima'enukkwaw katu wemiapo rà m ikatu 'ym ma'e rehe wà. 4 Te teko ikatu wewer ma'e wà, teko imunar 'ym ma'e wà, nuzawy kwaw xu Tupàn pe wà. Uhem amo

'ar wà iko. A'e 'ar mehe Tupàn uzepyk putar wanehe nehe. Hemiruze'eg teko wanehe ume'egatu ma'e a'e wà, ize'eg imume'u har a'e wà, umume'u a'e 'ar ihem àwàm a'e wà. Ur putar waze'eg awer rupi katete nehe. A'e 'ar mehe uzeapo putar iaiw ma'e teko wanupe nehe. Nukwaw kwaw wemiapo rà m wà nehe. — Māràzàwe tuwe aipo pa, i'i putar uzeupe wà nehe.

5 Pezeruzar zo penuwake wiko ma'e wanehe nehe. Pezeruzar zo pemyrypar wanehe nehe. Aze ereze'eg neremireko pe nehe, nema'enukwaw katu neze'eg àwàm rehe nehe. Ezekaiw katu neze'eg àwàm rehe nehe. **6** Ta'e ko 'ar rehe kwarer nuzeruze'egatu kwaw u wanehe wà xe. Kuzàtài nuweruzar kwaw uhy ze'eg wà. Kuzà uzàmàtry'ym umehy wà. Neànàm wiko neàmàtry'ym iaiw wera'u ma'e romo wà.

7 Ihe azeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe. Azeruzar katu hepyro àrà m romo heko haw rehe. Tupàn hezar wenu putar heze'eg nehe. Hepyro putar nehe.

Tupàn upyro wemaihu wà kury

8 Pe ureàmàtry'ymar pe. Peze'eg urywahyhy zo urerehe nehe. Uru'ar azeharomoete. Urupu'à m wi putar nehe. Ko 'ar rehe uruiko pytunaw pe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar tatainy zà wenugar romo urewe nehe. **9** Uruzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo. A'e rupi wikwahy urewe. A'e rupi uzepyk putar urerehe nehe. A'e rupi urupuraraw putar izepyk àwàm nehe. Umume'u putar ureremiapo kwer a'e nehe. Uzapo putar ikatu ma'e urewe nehe. Urereraha putar tatainy pe nehe. Urepyro putar nehe no. **10** Ureàmàtry'ymar wexak putar hemiapo rà m wà nehe. Hexak mehe imaranugar putar wà nehe. Ta'e a'e 'ym mehe uze'eg zemueatehy Tupàn rehe a'e wà xe. — Ma'e pe hekon Tupàn pezar a'e, i'i urewe wà. Tupàn weityk putar ureàmàtry'ymar wà nehe. Urerurywete putar hexak mehe nehe. Teko upyropyrog oho waiko to'om pe tawhu myter rupi har rehe har rehe wà. Nezewegatete

Tupàn upyropyrog putar ureàmàtry'ymar wanehe nehe.

11 Teko Zeruzarez pe har wà. Uhem tawhu pàrirogaw iapo katu wi haw 'ar iko kury. Uhem zaneiw yaw imunurykaw 'ar iko no. Ximuhua'u wera'u zaneiw nehe kury. **12** A'e 'ar mehe zaneiw rehe arer uzewyr putar Zeruzarez pe wà nehe. Ur putar Axir wi wà nehe. Ur putar Ezit wi wà nehe no. Ur putar ywy Ewparat yrykaw izywyw har wi wà nehe no. Ur putar yryhu wi wà nehe. Ur putar wytyruhu muitea'u wera'u ma'e wi wà nehe no. **13** Ywy paw uzeapo putar wyyxigu hu romo wà nehe. Ta'e a'e ywy rehe har uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u a'e wà xe.

Uze'eg waiko Tupàn pe wà, upuhareko haw henoz pà wà

14 O Tupàn, ereiko àràpuhàràn wanehe uzekaiw ma'e ài urewe ne. Ezekaiw katu urerehe nehe. Ta'e uruiko àràpuhàràn ài newe ure xe. Ta'e ure zutyka'i uruiko ka'a pupe ure xe. Heta tetea'u ywy ikatu ma'e ureiw yzywyw. Kwehe mehe urereraha pe ka'api'i ikatu ma'e Màmà pe har pe ne, Zireaz pe har pe ne no. Urereraha wi pe a'e pe nehe no. **15** Ezapo purumupytuhegatu kar haw urepytywà pà nehe. Kwehe mehe erezapo purumupytuhegatu kar haw Ezit ywy wi urepyro mehe ne. Ezapo wi agwer ma'e nehe kury. **16** Teko amo ae ywy rehe har ikà g ma'e wexak putar iapo mehe wà nehe. Ikà g tuwe wà. Nezewe rehe we imaranugar putar nekà gaw hexak mehe wà nehe. Amogwer teko ukyze putar wà nehe. Upytu'u putar uze'eg ire wà nehe. Upyk putar wapyakwar wà nehe. **17** Wata putar ywy ku'i kwer rehe wie rehe moz ài wà nehe, ma'e ywy rehe uzeàkyz ma'e ài wà nehe. Uryryryryz putar ukyze haw wi wà nehe. Uhem putar wàpuzuhutàtà wi wà nehe. Uzewyr putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pe ukyze mehe wà nehe.

18 O Tupàn. Naheta kwaw amo nezà wenugar wà. Ta'e nereharaz neremaihu wikuwe ma'e wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi ne xe. Nerezepyk kwaw wanehe

nehe. Nekwahy kwaw tuweharupi nehe. Erepytu'u putar nekwahy re nehe. Tuweharupi nepurexak kar wer nepuruamutar haw rehe purupe. **19** Urepuhareko wi pe nehe. Eremumaw putar urekato 'ymaw urewi nehe. Ereityk putar ikatu 'ym ma'e ureremiapo kwer yryhu pupe nehe. Upyta putar yryhu wype nehe.

20 Kwehe mehe eremume'u neremiapo ràm ureipy wanupe. — Tuweharupi aiko putar pemyrypar romo nehe. Tuweharupi apuamutar katu putar nehe, ere ureipy wanupe. A'e rupi erezamutar katu putar Amàràaw izuapyapyr tuweharupi ne wà nehe, Zako izuapyapyr ne wà nehe no. Ureamutar katu pe tuweharupi nehe. *Upaw.*

NAU

1 ¹ Tupàn wexak kar Nin tawhu pe uzeapo ma'e ràm Nau pe ipuahu zàwenugar pe a'e. Nau wiko Ewko tawhu pe har romo a'e.

Tupàn wikwahy Nin pe har wanupe

- 2** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, na'ikatuwawahy kwaw amogwer tupàn wanehe a'e.
Wikwahy ma'e romo hekon. Uzepyk wàmàtryr'ymar wanehe.
Uzapo ma'e wàmàtryr'ymar wanupe, wanehe uzepyk pà.
Wikwahy mehe uzepyk wanehe.
- 3** Iàrew ikwahy haw a'e. Ikàg no.
Nuezar kwaw ikatu 'ym ma'e wà, wanehe uzepyk 'ym pà wà.

Wata ywytuàiw myter pe.
Ywàkun nuzawy kwaw ywy ku'i kwer ipy iwy pe har wà.
Umuzeupir upy pupe wata mehe.

- 4** Uze'egahy Tupàn yryhu pe.
Na'e uxinig yryhu.
Umuxinig kar Tupàn yrykaw paw wà no.
Ka'api'i Màxà pe har, ka'api'i ywytyr Karamew rehe har no, uxinig wewer upaw rupi no.
Ma'eputyr ywytyr Irimano ywy rehe har wanehe har ipyw a'e wà no.
- 5** Ywytyruhu uryryryryz henataromo wà. Ywytyra'i uzekazeka wà.
Izexak kar mehe ywy a'e, hehe har paw a'e wà no, uryryryryz a'e wà no.

- 6** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikwahy mehe, ni amo nupuner kwaw upu'àmaw rehe wà.
Mo upuner ikwahy haw ipuraraw paw rehe wà.
Ikwahy haw uwyryk oho iko tata yrykawhu romo uzeapo ma'e kwer ài. Henataromo itahu uzekazeka wà.

- 7** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu a'e. Wemaihu waneko haw zawaiw katu mehe upyro wà kury.
— Ezekaiw katu herehe nehe, aze i'i amo izupe, uzekaiw katu putar hehe a'e nehe.

- 8** 'Y tyhu haw weraha ma'e paw wenataromo. Nezewegatete Tupàn umumaw wàmàtryr'ymar wà no. Amo ipurumumaw wer Tupàn rehe wà.

Tupàn omono kar a'e teko umàno ma'e kwer wanenaw pe wà.
Omono kar wàmàtryr'ymar umàno ma'e kwer waneko haw pe wà.

- 9** Ma'e ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe *penemiapo ràm pemume'u peiko pezeupeupe.
Pemumaw putar upaw rupi a'e nehe. Ni amo teko nuzàmàtryr'ym kwaw Tupàn mokoz haw wà.

- 10** Peiko xu tyw ài pe. Peiko ka'akyr uxinig ma'e kwer ài pe no.
Tupàn umunyk putar tata peneh nehe. Pekaz putar upaw rupi nehe.